

Dünyanı heyrtləndirən şəhər - Şuşa

Dahilər söyləyiblər tərifin bizdən əzəl,
Gecələr ulduzların qoynunda yatan Şuşanın!

Mən dədə-babalarımızın öz əlləri ilə təməl daşını qoyduqları və əbədiyyətə qovuşduqları Şuşa torpağının oğluyam. Bu yurda olan sevgi və məhəbbətimi bizi yaradan Allah hamıdan yaxşı bilir. Ruhumda - iç dünyamda sevə-sevə yaşatdığım bu müqəddəs şəhərlə, onun əsrarəngiz gözəlliyi ilə bağlı kitablar, şeirlər və məqalələr də yazmışam. Bu yazıda isə yana-yana od içində qovrulub, lakin öz tarixi adını, məğrurluğunu qoruyub saxlayan və tez bir zamanda mənfur düşmənin çaynağından azad oluna-caq bir Azərbaycan şəhərindən - Qarabağın başının tacı sayılan Şuşadan, bu şahənə şəhərin memarlıq və incəsənət abidələrindən, Zaqafqaziya müstəsna əhəmiyyət kəsb edən təhsil mərkəzi və ziyalılar şəhəri olduğundan, burdakı ədəbi mühitdən, görkəmli şəxsiyyətlərindən söz açacağam.

Gözümü açanda ilk dəfə gördüyüm əsrarəngiz təbiət, insanı heyretə gətirən mənzərələr, küçələrə döşənmiş sal daşlar, qədim Çin səddini xatırladan - sıldırım qayalar üzərində əsrlər qərar tutan möhtəşəm qala divarları, bürclər, əzəmətli məscid və minarələr, karvansaraylar, bir-birindən gözəl və yaraşlıq malikanələr, xalqımızın ən gözəl adət-ənənələrini qoruyub-saxlayan ağsaqqallar, ağbırçəklər, sinəsi bayatılı, nəğməli nənələr, musiqiçilər, xanəndələr, ziyalılar olubdur. Bunlar mənim həyatımda, yaradıcılığımda xüsusi rol oynayıbdır. Doğma yurduma məhəbbətimi ikiqat artırıbdı.

Şuşa - arının çiçəklərdən topladığı bal kimi şirin, başını göylərin dərinliyində mələklərin sinəsi-nə söykəmiş və Allaha daha yaxın bir şəhərdir.

**Üç min il yaşayır sərv ilə çinar,
Onlar evkaliptin kölgəsindədir.
Everest zirələr şahı olsa da,
Şuşa - ulduzların cərgəsindədir.**

Lakin təəssüflə qeyd etməliyik ki, artıq 25 ildir Şuşa Ermənistanın və onun havadarlarının işğal altında viranəyə çevrilibdir.

Şuşanı görməyənlər mənə soruşurlar: Şuşa necə şəhərdir, orda nələr qalıb?
Deyirəm ki:

**Orda atlas donlu zümrüd meşələr,
Çölləri bəzəyən qan bənövşələr.
Qartallı qayalar, qarlı zirvələr,
Buzdan köynək geyən sular qalıbdı!**

**Cincilim, gülxətmi, ağ quşəppəyi,
Dərdrin dərmanı - dağlar küləyi,
Böyürtkən, çiylək, qaymaqçıçəyi,
Kəklilik, turaclı çöllər qalıbdı!**

**Şırşır dərələrdə su dəyirmanı,
Buğda zəmiləri - taxıl xırmanı,
Arının pətəyi - dərdrin dərmanı,
Yaşılbaş sonalı göllər qalıbdı.**

**Fatma nənəmizin sirlə hanası,
"Mıxtökən" dağının çalma-cunası,**

**"Qarabağ" dünyası - Şuşa qalası,
Muzeylər, obalar, ellər qalıbdı.**

Şuşada hava heç yerdə olmadığı kimi göyümtül, yaşımtıl, buz salı kimi görünür. Suyun təmizliyi və şəffaflığı adamı təəccübləndirir. Dünyanı öz gözəlliyi ilə heyrtləndirən Xarıbülül gülü isə başqa bir möcüzədir.

Allah Şuşadan heç bir gözəl payını əsirgəməyibdir. Burada güllərin, çiçəklərin rəngi isə çox tox - möcüzəli: qırmızıdırsa al-qırmızı, sarıdırsa sarı-sarı, ağdırsa parlaq ağ olur. Bu, torpaqdan, havadan, sudan asılıdır. Boyalar, rənglər elə bil uşaq kimi çıxırır, xanəndə kimi zəngülə vurur

**Qarabağın güllərinin
Şeh öpərdi yanağından.
Şuşadakı gül-çiçəyin
Bal axardı dodağından!**

Mənə elə gəlir ki, indiyənə qədər Şuşa haqqında yazılmış kitabları, şeirləri, məqalələri, aparılmış tarixi tədqiqatları, çəkilmiş tabloları, bəstələnmiş mahnıları, deyilmiş xatirələri və xoş sözləri bir yere toplamaq mümkün olsaydı, cild-cild kitablar yaranardı və bir kitabxanaya sığmazdı.

Şuşa sözün həqiqi mənasında başdan-baş pəoziyadır, nəğmədir, tablodur

**Sən dağlar gözəli - göylərdə ölkər,
Dodağın nəğməsi, sözüsən, Şuşa.
Yazılıb hüsnündən yüzlərlə əsər,
İlham pərisisən, düzü sən, Şuşa!**

**Zakirə, Nəvvaba, Cabbara, Xana,
Olmusan mehriban, qayğıkeş ana.
Sual verən olsa deyərəm ona:
- Şair ürəyimin közüsən, Şuşa!**

**Burda Seyid deyib "Cahargah", "Qatar",
Burda qoşalaşib min bir arzular.
Loğman da məlhəmin bil, səndən tapar,
Anam Qarabağın gözüsən, Şuşa!**

**Nəğməyə bürünüb dərin dərələr,
Göydən opus alır sanki zirvələr.
Əyyub Şırlanlının sən axşam-səhər,
Bağrına basdığı sazısan, Şuşa!**

Dünyada sahibsiz heç nə yoxdur. Şuşanın banisi - təməl daşını qoyan Azərbaycanın qüdrətli oğlu Pənahəli xan Cavanşirdir. Şuşa - Pənah bənimizdən bizə əbədi əmanətdir. Şuşa - "Şişə" adı ilə də çağırılmışdır. Bu da səbəbsiz deyil. Çünki bu şəhər göylə yerin qovuşduğu zirvədə salınmışdır.

**Sonsuz möcüzədir torpağı, daşı,
Şuşadır üzüyün qiymətli qaşı
Öpür asımanı dağların başı,
Pənahın qalası Qarabağdadır.**

Çox təəssüf ki, Dağlıq Qarabağ və onun ətrafındakı ərazilərimiz: Azıx, Tağlar, Xocalı, Quruçay, Köndələnçay, Qaraköpəktəpə, Üzərliktəpə, Meynətpə, Günəşitəpə, Kültəpə, Yuxarı və Aşağı Gövhərağa məscidləri, "Şuşa mağarası", neçə-neçə ocaq və pirlərimiz, Şahbulaq və Əsgəran qalaları, məzarlarımız, flora və faunamız ermənilər tərəfindən talan edilir, sökülür, dağımır aparılır

Bu yazıda bir vacib məsələni də xatırlatmaq özümə borc bildim. Belə ki, çeşidli qaynaqların, tarixi mənbələrin (dəqiq yazılı mənbələrin), maddi mədəniyyət abidələrinin, hətta əfsanə və miflərin köməyi ilə (əsatir və əfsanələrdə bir həqiqət vardır) bir çox şəhərlərin yaşı dəqiq müəyyənləşdirilmişdir. Məsələn, Roma miladdan əvvəl 754-cü ildə, Kiyev miladın 480-ci ilində, Moskva 1147-ci ildə, Şuşa isə 1750-ci ildə salınmışdır. Bu şəhərlərin kimlər tərəfindən tikildiyi də məlumdur. Yeri gəlmişkən qeyd etməliyik ki, Asiya və Avropanın bir sıra şəhərləri - Yeni Korfagen, Rıqa, Sankt-Peterburq, Şuşa, Abbasabad hərbi-strateji baxımdan hökmdarlar və sərkərdələr tərəfindən salınmış, onların əsasının qoyulması da dəqiq şəkildə tarixə düşmüşdür. Göstərilən bu faktlar dünya tarixçiləri tərəfindən təsdiq edilmiş mənbələrdən götürülmüşdür.

Şuşa yaddaşlara "Qafqazın konservatoriyası" və "Qafqazın italyası" kimi də həkk olunmuşdur; bu da səbəbsiz deyildir.

Azərbaycan Respublikasının Milli Elmlər Akademiyası tərəfindən toplanmış məlumata görə təkcə XIX əsrdə Şuşada 95 şair, 22 musiqişünas, 38 xanəndə, 12 nüsxəbənd, 16 nəqqaş, 19 xəttat, 5 astronom, 18 memar 42-dən çox müəllim və digər sənət sahibləri olmuşdur. Təkcə şuşalılar yox, digər yerlərin musiqiçiləri də Hacı Hüsünün, Məşədi İsinin, Keştazlı Həşimin, Əbdülbaqi Zülalovun (Bülbülcanın), Cabbar Qaryağdıoğlunun, Məşədi Məmməd Fərzəliyevin, Keçəçi oğlu Məhəmmədinin, Xarrat Qulunun, Seğah İslamın, Seyid Şuşinskiyin, Xan Şuşinskiyin, Bülbülün, Üzeyir bəy Hacıbəylinin, Rəşid Behbudovun və digələrinin Qarabağdan - Şuşadan pərvazlandıqlarını çox gözəl bilirler.

Şuşa sehirlir bir ələmdir, möcüzələr dünyasıdır. Bu qeyri-adi gözəllik qarşısında öz heyretini

gizlədə bilməyən xalqımızın ölməz şairi Səməd Vurğun "Yeddiqat"dan Şuşaya qalxanda Ana Vətənimiz Qarabağa sonsuz məhəbbətini yaddaşlarımızı əbədi həkk olunmuş aşığıdakı misralarla ifadə etmişdir:

**Könlüm keçir Qarabağdan,
Gah o dağdan, gah bu dağdan,
Axşam üstü qoy uzaqın,
Havalansın Xanın səsi,
Qarabağın şikəstəsi.**

Bəli, "Qarabağ şikəstəsi" bizim layımız, himnimiz, elə bütövlükdə Qarabağımızın özüdür.

Bu gün Şuşa haray çəkir, lakin "sülh" və "ədələt"dən dem vuran dünya dövlətləri bu harayı eşitmək istəmirler.

Şuşa Qasım bəy Zakirin, Xurşudbanu Nəvənin, Nəcəf bəy Vəzirovun, Əbdürrəhim bəy Haqverdiyevin, Süleyman Sani Axundovun, Üzeyir bəy Hacıbəylinin, Yusif Vəzir Çmənzəminlinin, Lətif Kərimovun, Kərim bəy Mehmandarovun, Xəlil Məmmədovun, Süleyman Vəzirovun, Səttar Əsədovun, Valide Tutayuvun və onlarla görkəmli şəxsiyyətlərin beşiyi başında layla çalmış müqəddəs anamızıdır.

Xatırlatmaq istərdik ki, Şuşa yeganə şəhərdir ki, onun haqqında 2000-dən çox əsər yazılıb. Şuşa yeganə şəhərdir ki, onun ilk tikilişində kürəbənd də tikilmişdir. Şəhərdə 17 məhəllə, 17 məscid, 17 hamam, 17 bulaq olmuşdur. Yeni hər məhəllənin öz adı, məscidi, hamamı və bulağı vardı.

"Cıdır düzü", "Topxana", "Xəzinə qayası", İsa bulağı, "Üçmıx", "Yeddiqat", "Təndir gölü", "Qırxpilləkən", "Əjdaha bulağı", "Şırlan şaləsi" və dünyada misli-bərabəri olmayan Şırlan "Turşsu-yu", "Uçağızlı", "Ağziyatı" kaha, "Çanaqqala", "Qızıl qaya" və s. Şuşanın tarixi yerləridir.

Şuşada 1830-cu ildə açılmış ilk dünyəvi məktəb, o cümlədən "Məclisi-üns" və "Məclisi-fəramuşan" ədəbi birlikləri tariximizin şanlı səhifələrindəndir.

Nəhayət deməliyik:

**Şuşa bizi çağırır öz ana qucağına,
Kənardan baxma, qardaş, Pənahın ocağına!**

Şuşa bizi çağırır ki, onun gecə-gündüz qan axıdan üreyinin yaralarına kənardan baxmıyaq. Çağırır ki, Cıdır düzündə yenə poeziya və mahnı bayramları keçirək. biz mütələ Şuşaya qayıdacağıq və bu şəhəri gülüstana çevirəcəyik!

Mənim sinəmdə iki ürək döyünür - biri işğal altında inləyən el-obalarımızın ağrılarını çəkən ürək, biri isə ümid çırağını sönməyə qoymayan ürək.

İnsan zəkası, insan ağılı hər şeyə qadirdir, tək ümitsiz olmasın. Ümidlə gedilən yolun sonu uğurlu olur.

**Ümidi qoymuram puç ola gedə,
İçimdən kədəri, qəmi qovuram.
Sönmüş çıraqları yandımaq üçün,
Gah alov oluram, gah od oluram!**

**Əyyub Şırlanlı,
şair, əməkdar müəllim,
AYB-nin üzvü,**